

lovakat, s ez a szokás az első kivételével máig megvan. Ma kétségtelenül több a keresztnév, kevesebb a családnév. Ami legföltűnőbb, de érthető, hogy igen sok volt a török eredetű név. A néhány román szó fölhasználása a névadásban könnyen indokolható a források kelet-magyarországi voltával, s egy nyugat-magyarországi, vagy legalábbis dunántúli összeírás adataival való egybevetés sok érdekes különbséget mutatna ebben a vonatkozásban is.

HAJDÚ MIHÁLY

* * *

NÉGY HELYNÉVMAGYARÁZAT

Az alábbi rövid cikk tulajdonképpen folytatása a Néhány magyarországi német helynév magyarázata c. írásnak, mely a Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára kiadott emlékkönyvben jelent meg (Budapest, 1991. 214-7). A terjedelmi korlátok miatt ott nem volt lehetőség több, egyedisége miatt is érdekesebb név eredetének fejtegetésére.

Az itt tárgyalandó négy helynév a megjelenés előtt álló Veszprém megye földrajzi nevei IV. A veszprémi járás c. gyűjteményből való. A neveket a kötetbeli formában, lelőhelyüket pedig zárójelben közlöm.

1. Lajrə (54. Barnag 21.) Egy emelkedős, műveletlen területet jelöl a név, mely a faluban *Lájrə* alakban magyar népi névként is él.

A név valószínűleg összefügg a német *leiern* igével, melynek elsődleges jelentése 'a líra nevű hangszeren, illetve verclin játszik'. Ebből fejlődött ki a 'monoton hangon énekel, beszél', valamint a felnémet nyelvjárasterületen, így a bajor-osztrákban is ismert 'fáradtsággal, lassan tesz valamit', illetve 'lustálkodik, pepecsel' jelentés (GRIMM: DtWb. 6: 686-7; EWD 2: 1001).

Az említett barnagi hely megnevezésében két szempont játszhatott szerepet. Az egyik: a terület egykori tulajdonosának a neve; ez lehetett "szabályos" családnév, mely a felnémet nyelvjárasterületről adatható; vö. 1521 Martin *Leyrer* (Schwäbisch Gmünd), illetve monoftongusos középfelnémet alakban 1299 Heilman *Lirer* (Worms) – a név eredetileg vásári mulattatót, énekest jelölt, valamivel később pedig már unalmas, lassú, hanyag emberre vonatkozott (az adatokhoz lásd Brechenmacher 2: 170, illetve BAHLOW: DtNam. 309). Az is lehetséges azonban, hogy egy újabb keletű, már Barnagon adott ragadványnévvel van dolgunk, mely lassan dolgozó, lusta emberre utalhat (vö. még GRIMM: DtWb. 6: 685).

A másik szempont: a területet – kedvezőtlen fekvése miatt – csak nehéz, lassú munkával lehetett megművelni, s a német nyelvjárás *Lajrə* itt 'nehezen művelhető terület'-et jelent.

Mivel az adatközlők ismeretei nem segítenek akár az egyik, akár a másik feltételezés megerősítésében vagy elvetésében, talán csak levéltári kutatásokkal lehetne a kérdést megoldani.

A fenti helynév magyar és más etimológiai kapcsolataihoz vö. TESz. líra¹.

2. Póla plác (23. Városlőd 27.) Ma a belterület része, valaha itt teregették szét szárításhoz a lent. Ez a tény segít a helynév megfejtésében is.

A hely jelölésére szolgáló összetett szó utótagjában (-plác) könnyű ráismerni a mai német *Platz* 'hely; helyszín; tér; sportpálya; stb.' szóra, mely átkerült a magyar szókincsbe is; vö. 1641 *placzo* 'tér, hely' (NEI 173); lásd még TESz. *placc* a.

Az előtag minden bizonnyal azonos a német *Bolle* 'hagyma; rügy; (len-, mák)gubó' (Wahrig) szóval, mely ma főleg az északnémet regionális köznyelvben él és az ófelnémetből *bolla* '(termő)rügy; vízhólyag; gömbölyű, mély edény; pohár', a középfelnémetből *bolle* 'rügy; gömbölyű, mély edény' alakban, illetve jelentésekkel adathozható (EWD 3: 2052 *Zwiebel* a.).

A szó a régebbi német nyelvben és a déli német nyelvterületen 'lengubó' jelentésben (is) általános elterjedtségű volt; ezt támasztják alá a következő idézetek is: "*poll* oder *knodt* ... oder *leinhaupt*" (1482, Grimm: DtWb. 2: 232); "*diesem zahmen flachs ist der wilde ganz gleich, doch mit bolleng röszer*" (1588, u. o.); "*der lein soll in den bollen oder knoten aufbehalten werden*" (1716, u. o.); "*man soll im julio auf dem felde ... haar fangen (ärnten) und pollen riffeln (die samenkapseln abklopfen)*" (1716, Grimm: DtWb. 4/2: 6-7); "*den Flachs von den Samenkapseln (Haarbollen) trennen*" (19. sz. eleje, Schmeller: BayerWb. 1: 1145); "*Die Bollen des Fruehhars geben ... den Leinsamen...*" (19. sz. eleje, u. o.). Vö. még: bajor-osztrák *poll* 'len-, kender-, mákgubó' (BöW. 17. füzet: 576). (A mai irodalmi németben 'rügy' jelentésben *Knospe*, '(len)gubó' jelentésben pedig *Kapsel* használatos).

A városlődi *Pólaplác* tehát metonimiás névadás eredménye. A német *Bolle* a 'gömbölyű, duzzadt' jelentésmozoznat alapján egyébként indoeurópai eredetű; vö. latin *follis* 'börtömlő; fújtató; pénzeszacskó'; ír *balc* 'erőtől duzzadó, erős' stb.; a germán kapcsolatokhoz vö. óizlandi *bolllr* 'golyó; labda; here'; angol *bull* 'bika'; stb. (Pokorny 1: 120). Mindezen szavakkal távoli etimológiai kapcsolatban áll a magyar *bulldog* és *football* szó.

3. Széla (53. Vöröstó 81.) Valaha egy kis tó volt itt, melyből az állatok ittak.

A név összefügghet a német nyelvjárási (keleti közép-német, észak-bajor) (*sich*) *sielen* 'sárban, pocsolyában fetreng {főleg erdei nagyvadak}; földön, fűben forgolódik' igével [*középfelnémet süln* 'beszennyez'], mely párhuzamos alakja a hasonló jelentésű irodalmi német *suhlen* igének (GRIMM: DtWb. 10/1: 956; EWD 3: 1632, 1761). Ez a szó többek között az óangol *sylian* 'beszennyez' igével, a litván *sula* 'kicsorgó fanevű' főnévvel együtt indoeurópai gyökre vezethető vissza (POKORNY 1: 913).

A vöröstői német nyelvjárási *Széla* hasonlóan elvonással keletkezett a *sielen* igéből, miként a német irodalmi nyelvi *Suhle* 'mocsaras hely az erdőben; sáros pocsolya' a *suhlen* igéből, s jelentése is eredetileg 'pocsolya' lehetett.

A névadás szemléleti alapja bizonyára ugyanaz, mint a magyar *fertő* 'sáros fürdő, mocsár {főleg mint állatok fürdőhelye}' esetében, hiszen a tóra nyilván nemcsak inni, hanem fürdeni is jártak az állatok.

4. Terepli (50. Tótvázsony 41.); hivatalosan *Iskola utca*.

A helynév feltehetőleg összefügg a német *Treppelweg* szóval, melynek jelentése 'folyók mentí út, melyen haladva hajókat vontatnak {főleg lóval}' (GRIMM: DtWb. 11: 1264; WAHRIC). A bajor-osztrákban a szó kifejezetten a Duna menti hajóvontató utakat jelöli (SCHMELLER: BayerWb. 1: 672). A német összetett szó előtagja a német *trappeln* ~ bajor-osztrák, karintiai, tiroli *treppeln*, *träppeln* 'gyorsan, zajosan lép {ló}; keményen lép {ember}; nehezen, hangosan lép; ide-oda szaladgál' ige származéka, az ige maga pedig a német *trappen* 'nehéz, hangos léptekkel halad; tapos' iterativuma; vö. még: holland *trappelen* 'lépked,; lábát a földre veri'. A német *trappen* az óangol *treppan* 'lép; tapos' és holland *trappen* 'u.a.' igével együtt az indoeurópai alapnyelvig vezethető vissza; vö. óind *drāti* 'fut, diet'; görög *δρομος* 'futás' (lásd TESz. *dromedár* a. is!); stb. (POKORNY 1: 204).

A tótvázsonyi német nyelvjárási név eredetileg egy olyan keskeny utat, illetve inkább ösvényt jelölhetett, amelyen jobbára gyalogosan, nehezen haladva lehetett járni.

Rövidítésjegyzék (csak a TESz.-ből hiányzó művek szerepelnek itt)

- BAHLOW: DtNam. =BAHLOW, HANS: Deutsches Namenlexikon. Familien und Vornamen nach Ursprung und Sinn erklärt. München, 1967.
- BöW. =Bayerisch-österreichisches Wörterbuch. I. Österreich. 1. Lieferung-. Hg.: VIKTOR DOLLMAYER und EBERHARD KRANZMAYER. Wien, 1963-.
- BRECHENMACHER =BRECHENMACHER, KARLMANN: Etymologisches Wörterbuch der deutschen Familiennamen I-II. Limburg a. d. Lahn 1957-1963.
- EWD. =Etymologisches Wörterbuch des Deutschen. 1-3. Berlin, 1989.
- NEI. =HORVÁTH MÁRIA: Német elemek a 17. századi magyar nyelvben. Budapest, 1978.

GERSTNER KÁROLY

* * *

KISBÁGNYA, BÁGNYA, BAGNO

A címben jelzett külterületi helynevek a Magyar Névtani Dolgozatok 75. füzetének (TÓTH JÁNOS, Beregrákos-Rakosino helynevei. Bp., 1988.) 11. lapján olvashatók. A szerző helyesen állapítja meg, hogy a *Bágnya* (az idézett helyen pontatlanul *Bágnának*, de a 16. oldalon helyesen *Bágnya-nak* írt) szó "jelentése az előzőből", azaz a *Bagno* szóból származik. Meglepő azonban, hogy a *Bagno* szót *fürdőnek* magyarazza, eredetét tekintve pedig "olasz, francia átvétel"-nek tartja.